لە زمانی زبرەوە، بۆ زمانی هەڵەشە 6/ ... غەمگین بۆڵی

بەشی شەشەم

ئەوەی ئێستا لە ناوەندی ڕەخنەی ئەدەبیاتی کوردییدا دەگوزەرێت، جێگەی هەڵوەستەیەکی قووڵە، چۆن گوتراوی ناو نووسینی بەناو ڕەخنەوە، هێندە دێتە خوارەوە تا ئاستی گوتەی ناو چایخانەکان و زۆرجارانیش گوتەی میللی. ئەمجۆرە لە بنووسانە چونکە ناچارن بە میتۆدی چاکە و خراپە کار بکەن، بۆیە هەرگیز ناتوانن شتێکی نوێ بە خوێنەر بڵێن. کاتێك بەم میتۆدەیەش دەقێك ڕەتدەکەنەوە و بە هیچ حیسابی دەکەن، کەچی حەوت تا نۆ هەزار وشەیش لەبارەی ئەو بەرهەمەوە دەنووسن. کاری ڕەخنەگری ڕاستەقینە ئەوە نییە قسە فڕێبدات و بەجێی بهێڵێت، ئاخر هەموو وشە و ڕستەیەك باجی دەوێت و دەبێت ئامادەییمان تێدا هەبێت بۆ ئەو باجە، ئامادەییمان هەبێت بۆ گفوگۆ لەبارەی ئەوانەی گوتوومانە.

ئایا کاتێك قسەفڕێبدەین و ئامادەیی ئەوەمان نەبێت گفتوگۆ بکەین و هەمان ئەو گوتراوانەی خۆمان پێ پرسیاری منداڵانە و بێمانا بێت، نابێت بوەستین و خۆمان لە خۆمان بپرسین: بۆچی پرسیارکردن گرنگ نییە لامان؟ ئایا ئێمە لە ڕێگەی پرسیارکردنەوە نییە دەگەینە وەڵامی نوێ و لە دەرئەنجامی ئەو گفتوگۆیەدا پرسیاری تازە بەرهەم دێت. نووسەرێك هونەری پرسیارکردنی لەلا گرنگ نەبێت، نابێت لە خۆی بپرسێت: بۆچی دەنووسێت؟
ئەمجۆرە گوتراوانە وەك تەقەکردنە بە ئاسمانی سەر سەرمانەوە و بیر لە هاتنەخوارەوەی گوللەکان بۆ تەپڵەسەرمان ناکەینەوە.

بنووس چونکە میتۆدی تەنیا دوولایەنە و کە ئەمە هەمان میتۆدی ئایینە و بنووسیش بەهەمان میتۆدی ئایینی کار دەکات، کە میتۆدی چاکە و خراپەیە، میتۆدی دۆزەخ و بەهەشت، میتۆدی ڕەش و سپی ...هتد. ئەمجۆرە لە کاری ڕەخنەسازیی بە درێژایی مێژووی ئەدەب و فەرهەنگی کوردی هەیە و تا ئێستایش لەلایەن ئەوانەی خۆیان بە کاری ڕەخنەییەوە هەڵواسیوە، بەردەوامی هەیە. ئاخر لە کوێی ئەدەبیات و ڕەخنەی دونیادا هەیە ڕەخنەگر بە دەقنووس بڵێت: " کۆیلە، ئەحمەق، کۆڵەوار، تڕۆهاتنووس، نمایشکار، تڕۆهات، ...هتد".

لێرەوە ئەگەر پرسیار بکەم: ئایا ئەو پەیڤە جنێوئامێز و هەڕەشەئامێزانە، وشەی ناو گوتاری ڕەخنەی ئەدەبین، یان وشەی ناو ڕۆژنامەی (هەولێر)ن؟ ئایا ئەو هەڕەشە و تۆمەت دروستکردنانە کاری کەسێکە کە سەروکاری لەگەڵ فیکردا هەبێت، یان کاری کادیرێکی حزبییە؟ ئایا ئەو جنێودانانە دەشێت کاری کەسێك بێت کە خوێنەرێکی هۆشیار بێت، یان ئەوە زمانی بەشێك لە پیاوانی توندڕەوی ئایینییە؟ بۆیە لێرەدا بەر ئەو حەقیقەتە دەکەوین، کە ئەو وشانە چەندە هیی (ئارام سەدیق)ن، دوو هێندەیش هیی (ئارام کێشکی)ین.

ناچارم هێشتا پرسیار بکەم، ئەرێ خوێنەران ئێستە ئەو جۆرە لە هونەری جنێوان لەناو سیاسییە بیرتەسکەکانیش باوی ماوە؟ باشە ئەگەر کەسێك لەسەر شەقام ئەو وشانە بەرانبەر کەسێکی دیکە بەکار بهێنێت، چی ڕوودەدات؟ لێرەدا دەکەوینە بەردەم دوو ئەگەری کراوەوە:

یەکەم: بەزەیی پێداهاتنەوە! چونکە مرۆڤ گۆشت و خوێنە و ئەگەری هەیە تێکچووبێت. ئەگەر وەك نووسەریش وردبینەوە، ئەوە زادەی شکستی دەروونییە.

دووەم: گوتراوی میللی بە گوتراوی میللی. واتە کۆی ئەو قسانەی گوتراون لە پەروەردەی خێزان و کۆڵانی میللییەوە هاتوون، بەو هۆیەشەوە لەبەرانبەردا مشتێك قسەی زبر ڕەوانەی خۆی دەکرێت.

(جاك لینهارت) لە گوتووێژێکیدا کە نووسەر و بیرمەند (هاشم ساڵح) لەگەڵی سازیداوە، دەڵێت: ” نووسەر کاتێك کارێکی ئەدەبی دەنووسێت بەتەنیا خۆی دەینووسێت، نەك بە بیرکردنەوەی ئەو گروپە بینووسێت کە نووسەر یەکێکە لەوان”.(20) باشە ئەگەر بپرسین: جیاوازی لە نێوان گوتارەکانی سەرپەرشتیارانی گۆڤاری (شیعر)دا چین، ئایا دەتوانین جیاوازییەکان نیشان بکەین؟ ئەی ئەگەر ناوەکانیان ئاڵوگۆڕ پێبکەین، هیچ جیاوازییەك هەیە؟ من وەك خوێنەرێك دەپرسم: ئایا ئەگەر ناوەکان بەسەر گوتارەکانەوە لابدەین، هەست ناکەین یەك کەس نووسیویەتی؟ ئەگەر بۆ گوتەیەکی دیکەی (جاك لینهارت) بگەڕێینەوە کە کاتێك لەبارەی ئەمجۆرە گروپانەوە دەدوێت و دەڵێت: ” هەڵەی ئەمانە لەوەدا بوو، نەیاندەزانی کاری ئەدەبی زیاد لە ڕەهەندێکی هەیە و پێویستە لە یەککاتدا ئەو ڕەهەندە جیاجیایانە تاوتوێ بکرێن.”(21).

لە بارەی مەحویەکەی "هەمن خۆشناو"ەوە ... عەلی مستەفا

کارم بەوە نیە هەمن خۆشناوتان پێ بناسێنم، ئەوە پەیوەندی بە کار و باری ئەزموونی ئەدەبی و گۆڕان و هەڵزنانەکانی خۆیەوە هەیە. مەحوی شاعیریش لەو باس و خواستانە ڕێگای درێژی بڕیوە. ئەوەی زۆر گرنگەو سەرنجم چووبێتە سەری کارە، کارێک نە تەنها بە خواستێکی بچووک، یان بە تاکە کەسێک و داماڵینی بە بازنەیەکی بچووک، بەڵکو کارێک بە نەتەوەیەکی خاوەنی چەندین دەیە لە ئەزموون و عیرفانەکانی مەحوی، نەتەوەیەک خاوەنی ئەزموون و تاقیکردنەوە ڕەنگاوڕەنگاکانی مێژووی ئەدەبی کوردی و دەرکەوتە کاریگەرەکان بەسەر کەسایەتیەکانی نێو پاوانی ئەدەبیدا.

لەوەتەی شیعر دەناسم، دیوانەکەی مەحوی دەخوێنمەوە و شیعرەکانیم خۆشدەوێت، بەڵام قەت وەکو ئەوەی لە ساغ کردنەوەی دەستنووسی عوسمانیەکان هەوەردە کراوە و چەند لایەنێکی جوانی کەسایەتی مەحوی ڕوون کراوەتەوە، ئەو زاتەم ئەوها نەناسیبوو، هەر دەمزانی کە مەحوی شاعیرێکی پایە بەرزی قوتابخانەی کلاسیک یان ئەدبی کۆنی کوردییە، هەستم دەکرد مەحوی لە ناو شیعرەکانیدا عاریفێکە دەیەوێت لە ڕێگەیەوە بگاتە مەبەستی جاویدانی و قوڵاییەکانی وون بوون. بەڵام ئەوەی لەم دەستنووسەدا سەرنجی هەموو کوردێک و بەتایبەتی ئەدیبانی کورد ڕادەکێشێت ئەو زانیاری و تێکستە نوێیانەن کە لە بارەی مەحویەوە دەگێڕن.

ساغکردنەوەی ئەو دەستنووسانەی لە بارەی مەحویەوە کراون، دەست بردنە بۆ هەموو ئەو گەوهەرانەی لە قوڵایی هەزاران میلدان لە دەریادا، چونکە چەندین دەیەیە لە بارەی مەحوی دەنوسرێت تەنها ناسینمان لە ڕێگەی تێکستەکانیەوە بووە، ئەمەش لە دەست کورتیمان بووە، ئەگەر نا ئەدیبانی کورد زۆر بوون کە سەردانی تورکیایان کردووە و تەنانەت زمانی تورکیشیان بە باشی زانیوە، لێرەدا پرسیار ئەوەیە بۆچی بەم ئەرکە مێژوویە هەڵنەستاون بۆ ئەوەی زووتر لە بارەی مەحوی زانیاریمان دەست بکەوتبایە، یان بۆچی لە ڕێگەی مامۆستا پیرەمێردی نەمر ئەم هەوڵە نەدرا لە کاتێکدا لە ڕێگەیەوە

کاریگەری تۆفیق وەهبی و ئەدەبی تورکی لە ناو ئەدەبی کوردی دروست بوو، کە نەکراوە کوشتنی زەمەن بووە بە بێ نۆڕینگەیەک و دروست کردنی بۆشاییەکی نادیار، ئیتر نازانم بۆ نەکرا!.

ئەم ساغکردنەوەیە درەنگ کەوت، بەڵام هێمن عومەر خۆشناو لە کتێبێکی قەبارە ناوەندی و (٩٦) نەوەدوشەش لاپەڕەییدا فریا دەکەوێت و، چیتر نایەڵێت زەمەن بە تێشوویەکی خاڵی بەسەر شۆستەکانی ڕەوتی ئەدەبی کوردی و ژیان و خاسیەتە ئینسانی و ئاینیەکانی مەحوی ئەفەندیدا تێپەڕێت. هەڵبەتە ئەم کتێبە لایەنە کەسایەتیەکانی مەحوی وەک زەرورەتێکی سەردەمی خۆی و شانازیەک بۆ ئێستامان نیشان دەدات، نووسەر بەلای ئەوەدا نەچووە کە قسە لێکردنی بێت وەک شیکەرەوە و شرۆڤەکارێک لە شەن و کەو کردندا، بەڵکو جەنجاڵتر پرژاوەتە سەر ساغکردنەوە و دیار کردنی نادیارەکانی وەک خاسیەت و ئەزموون و یارانی زەمان و زەمەنی مەحوی ئەفەندی. ئەم کتێبە پێویستیەکی مێژوویی بوو بۆ سەرخستن و پێشخستینی پرۆسەی لێکۆڵینەوەی ئەکادیمیەکان لە تێکست و دەقی ئەدەبی کۆندا.

لە دەسەڵاتی ئەوسای عوسمانیدا حورمەتێکی زۆری حەزرەتی مەحوی گیراوە، ئەمەش بۆ پەرێز پاکی ئەم پیاوە دەگەڕێتەوە و، جگە لەمەش کەسایەتیەکی هاوسەنگ و دڵسۆز بووە بۆ خەڵک و ئاین. خەسڵەتەکانی وەک(خاوەن فەزی□□ت، خاوەن تەریقەت، زاهید، تەقوادار، کەسێکی بە وەرع، ناودار و جێی ڕێز لە ناو خوڵکی، لە مەشایەخەکانی نەقشبەندی زانا، بە مەعنەویەت، ئەفەندی، چاکە خواز و صالح ....) [هێمن عومەر خۆشناو] ئەمانە هەندێک لەو خەسلەتانەن کە لەلایەن کاربەدەستانی عوسمانی دراونەتە پاڵ مەحوی شاعیر و زانای کورد. تەنانەت بە خۆشەویستیەوە دەستی مەحوی ماچ دەکەن و وەک نووسەرئیشارەی پێداوە بە تاجی سەر بانگیان کردووە.

نووسەر گەوهەرێکی تری بۆ ماڵی کردینەوە کە دەقێکی شیعری مەحوی ئەفەندییە، کە لە نیو دیوانەکەیدا نیە، هەڵبەتە ئەمەش مشت و مڕێک لە نێوەندی لێکۆڵینەوەی ئەکادیمی و شرۆڤە کردنی دەق دروست دەکات. چونکە دەقێکە دوای چەندین دەیە بە ناوی مەحوی شاعیر دەخزێتەوە نێو ئەدەبیاتی کوردیەوە.

ئەم کتێبە و ئەوەی لە بارەی حەزرەتی نالیش ساغیکردۆتەوە گرنگی و بایەخی یەکجار گەورەیان هەیە بۆ نێوەندی ئەکادیمیای کوردی و ئاهەنگ گێرانی ئەدەبی کلاسیک، تەنانەت ئەم ساغکردنەوانە مێژووی ئەدەبی کوردی جوانتر و ڕوونتر لە بارەیانەوە چووە پێشەو□ و

تەنانەت گەنجینەی مێژووی ئەدەبی کۆنی کوردی بۆ ئەمڕۆشەوە دەوڵەمەند تر کرد.

عەلی مستەفا / شەقڵاوە
٢٠١٨

کتێبی: بوون لە ئەزموون و خوێندنەوەدا ... محەمەد عەبدولکەریم ئیبراهیم

بابەت: لێکۆڵینەوە...

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن ...

خوێندنەوەیەک بۆ ڕۆمانی”خەتی بزماری” ... بەتان لەتیف

عەبدولقادر

خەتی بزماری؛ ناونیشانی ڕۆمانێکی"حسەن سجادی قائمقامی فەرهانی-قادر عەبدوڵلا"یە، "شەفیقی حاجی خدر" لەهۆڵەندیەوە کردویەتیە کوردی ولەساڵی ٢٠١٧ دەزگای ئەندێشە چاپی کردووە، ڕۆمانێکە؛ دەربارەی ڕەوشی کۆمەڵایەتی وڕامیاری ئێران؛ لەماوەی ساڵانی حەفتاکانی سەدەی ڕابردوودا، ڕۆمانێک؛ کۆتایی سەردەمی شاهنشەهی وسەرەتای دەرکەوتنی ڕژێمی ئایەتوڵڵایی پێکدەناسێنێت وبەسەرکەوتنی ڕژێمی ئایەتوڵڵاکان بەسەر "ڕەزا شا"دا کۆتایی دێت. شاری زنجان وکێوی زافەران ئەبنە هێماو ڕەگەزی وەشەوق وزەوق هەڵخستنی ڕەوشی ڕووداوەکان وئەگەرو پێشهاتەکان لەوێ ئاماژەدەگرن.

نوسەر؛ لەم ڕۆمانەدا کەلکی لەچەند چیڕۆکێکی ناو قوڕئانی پیرۆز وەرگرتووە، سەرتا بەچیڕۆکی (یارانی ئەشکەوت) دەستپێدەکات، هەروەها چیڕۆکی "مریەم"یش ئاماژە پێدەدات.
ئەگەر سەیری پاشخانی نوسەر بکەین لەمیانەی ڕۆمانەکەوە؛ دەبینین خۆی وەکو کەسێکی پێشکەوتوو چەپ پیشاندەدات، کەسێک کەکەڕەو لاڵە، هەتا بە هەودا بژی، بێ ئاگابی لەو ڕەوش وشێوەی ژیانکردنەی ئەوسا، ئەمە لەڕێگای کەسایەتی سەرەکی "ئاغا ئەکبەر" دەردەکەوێت، بەڵام دواتر ڕۆلی گەورەی دەبێت لەئاشکراکردنی واتای ئەو دەستەواژانەی بەخەتی بزماری نوسراون و، وەک تابلۆیەک لەئەشکەوتی شاخی زافەران هەڵواسراوە. هەروەها نوسەر دەیەوێت بەراوردێک بکات لەنێوان ژیانی کۆن ونوێدا، ژیانی کۆنی زنجان لەڕێی ئەشکەوتەکەی شاخی زافەران و چاڵی "مەهدی چاوەڕوانکراو"، هەروەها هاتنی کەرستەی نوێی ژیانکردن، وەکو شەمەندەفەرو ئەتۆمبێل، ئەمە لەلایەک، لەلایەکی تر؛ ئەمە هەڵدەنێت لەسەر بنەمای چیڕۆکی یارانی ئەشکەوت وئەو ڕەوشە ئایینیەی لەشاری مەککەی سعودیە هەیە، وەکو حەج، هەروەها ئەمە ئاماژەیەکە بۆ ئەوەی نەتەوەی فارس وئێران دەیەوێت بێت لەڕووی ئایینیەوە خاوەنی شوێنی پیرۆزو پێشەواو پیاوی خودایی خۆیەتی، هەروەک ئەوەی بەریەککەوتنی هەردوو ڕێبازی شیعەو سونەشە.

ئەمە بێجگە لەوەی "ئاغا ئەکبەر" ی کەڕو لاڵ وپاڵەوانی کوتک بەدەست بەکردنەوەی ڕێگای شەمەندەفەر لەشاخی زافەران؛ نازانێ بۆچی "ڕەزا شا" چاڵی "مەهدی چاوەڕوانکراو" پڕدەکاتەوەو کۆنکریت دەکات.. ڕەنگە ئەمە ترسی "شا" بێت لەلەدەستدانی دەسەڵات لەڕێی شۆڕشی مەلاکان بەڕابەرایەتی "خومەینی"، هەروەها ئەمە هێمایەک بێت بۆ بەریەککەوتنی دەسەڵاتی دینی ودونیایی، لەوەی "شا" هێمای

دونیاگەری وپێشکەوتنە، خەتی بزماری ویارانی ئەشکەوت، حەج لەمەکەو حەج لەشاخی زافەران و زنجان، پاشماوەی مێژوییین وهێمای کۆنەپارێزین، ئەمە بەپێی بەراوردی نوسەر لەناو ڕۆمانەکەدا، هەرچەندە نوسەر خۆی ئاوارەو پەڕاگەندەی وڵاتانی تر بووە لەترسی دیکتاتۆریەتی "شا"ی ئێران، کەجێگای خەڵکی ڕۆشنبیرو کراوەو ئازادیخواز نابـێتەوە لەسایەیدا، هەروەک ئەوەی خەڵکی زنجان وئەسفەهان وئێران بەگشتی چاوەڕێی فریادڕەسێکە بۆئازادبوون لەدیکتاتۆریەتی "ڕەزا شا"، ئینجا "مەهدی چاوەڕوانکراو" بێت یان "ئاغا ئەکبەر". لەلایەکی تر لەڕووی نوسینی دەقەوە؛ ئەمە پێی دەگوترێت دەقئاوێزانی ئایینی.

ڕۆمانەکە؛ لەڕووی هونەری بنیاتنانی کەرستەیی ڕۆمانەوە بەم شیوەیەیە:

یەکەم/ناونیشان:

بەپێی قسەکانی وەرگێڕ بێت؛ بۆناونیشانەکە پرس وڕاوێژی لەگەڵ نوسەر کردووەو گەیشتوونەتە ئەوەی کە ناونیشانەکەی(خەتی بزماری) بێت. ناونیشان؛ وەکو دەروازه و بێرایی چوونە ژوورەوە وایە، بۆیە ناونێشان زۆر گرینگە، بەپێی بۆچوونی (لیوهۆک) سێ ئەرک لەئەستۆی ناونیشانە:

١- دەستنیشانکردنی بابەتی پەرتووک.

٢- دیاریکردنی ناوەرۆک(دەق)ی پەرتووک.

٣- ڕاکێشانی سەرنجی خوێنەر

بەپێی ڕای ڕەخنەگرانی وەکو جیرار جینیت وگۆڵدمان یش بێت، ناونیشان گرینگترین وێستگەی نوسینە، چونکە دەروازەو بێرایی نوسینە. ئەگەر سەیری ئەم ڕۆمانە بکەین؛ دەبینین پەیو□ندیەکی ڕیک وبنیاتی لەنێوان ناونیشان وناوەر□ک□ی هەیە، چونکە لەناو ئەشکەوتی چیای زافەران تابلۆیەکی نوسینی خەتی بزماری هەیە، کەهەمووان دەیانەوێ بزانن کەوا چیە نوسراوە.

دووەم/ دابەشکردنی ناوەرۆک:

بەشێوەیەکی گشتی؛ ناوەرۆکی ڕۆمانەکە بۆ سێ وێستگە دابەشکراوە، هەر وێستگەیەک ناوی لێنراوە کتێب، واتا(کتێبی ١، کتێبی ٢، کتێبی٣)، هەر کتێبێکیش لەچەند بەشێک پێکهاتووە.. لەکتێبی یەکەمدا ناونیشان نیە، هەرچی کتێبی دووەمە؛ ناوی(زەمینەیەکی نوێ)، وە کتێبی سێیەم ناوی(ئەنوا)یە، چیڕۆکێکی ناو کتێبە پیرۆزەکەی ماڵی

“ئاغا ئەکبەر”ە. ئەوەی جێی سەرنجە؛ لە بەشی یەکەمی کتێبی یەکەمدا بە(ئەنوا) دەستپێدەکات، بەڵام کتێبی سێیەم ناولێدەنێت(ئەنوا)، ئەمەش لەڕووی فەزای گشتی وبواری گشتییەوە؛ جێی سەرنجە، لەوەی کە لەسەرەتادا (ئەنوا) چیرۆکی کتێبە پیرۆزەکەیە، بەڵام لەکۆتاییدا وێستگەی ژیانی کەسێکی بێناسنامەو وێڵ وسەربزێوەو چەپە، ئەمەش بەپێی بۆچوونی زانای کۆمەڵناس (هابرمانس) بێت؛ بواری گشتی دەرچوونە لەچوارچێوەیەکی دیاریکراوی خێزانی، دەوڵەتی، یان کۆمەڵایەتی وڕامیاری وتاد.. هەروەها سەربزێوی وسەرپێچیکردنی هەندێ خەسڵەت وتایبەتمەندی وداب ونەریتە. هەرچی (ئیمانوئێل کانت)یشە پێش (هابرمانس) لەوتارێکیدا بەناونیشانی(ڕۆشنگەی چییە) باس لەو بارودۆخە دەکات، وەختی تاک لەناو ڕەوشێکی دیاریکراودا تێی دەکەوێت وچوارچیوە وەردەگرێت، بەڵام پێیەوە پەیوەست وپابەند نابێت، واتا لەفەزایەکی گشی دایە، دەکرێت بڵێین “ئاغا ئەکبەر” لەفەزای گشتی دایە ودەیەوێت لەنوێوە دەستپێبکاتەوە.

سێیەم/ هونەری مەڵاقکردن/ فن الحبكة(ڕستن وچنینی ڕووداوەکان):

سەرەتا؛ ڕۆمانوس بەگێڕانەوەی چیرۆکی یارانی ئەشکەوت، کەلەقورئانی پیرۆز هەیە دەستپێدەکات، پاشان وردە وردە دێتە سەر ئەشکەوتی شاخی زەنجان ونوسینی بزماری وژیانی کەسایەتی سەرەکی”ئاغا ئەکبەر”.

تابلۆی خەتی بزماری؛ لەناو ئەشکەوتی شاخی زافەران؛ کە بنارەکەی شاری زنجانە، بووەتە خاڵی وەرچەرخان وڕاکێشانی سەرنجی خوێنەر، لەوەی کەکەسایەتییەکانی ڕۆمانەکەی بەخۆوە سەرقاڵکردووە، بەتایبەت کەسایەتی سەرەکی(ئاغا ئەکبەر)ی کەڕو لاڵ. ڕەخنەگرو ئەدیبی بەریتانی(ئیدوارد مورگان فۆستەر) لە بارەی ڕەگەزی وروژاندن وئارەزووپێدان/ عنصر الرغبة والتشويق، دەڵێت: (گرێی ڕۆمان لەمەڵاقکردن وچۆنیەتی داڕشتنی ڕووداوەکان دایە)، وەختی خوێنەر ڕۆمان دەخوێنێتەوە؛ دەبێ خاڵێک هەبێ کە تیایدا هەست بەوە بکات کە بەئامانجی نوسەر گەیشتووە، ئەمەش ڕای دەنێت کەبەردەوامبێت، بەجۆرێک تامەزرۆیی زۆرتر بەخوێنەر دەبەخشێت وڕایدەکێشێت تا کۆتایی ڕووداوەکان. لەم ڕۆمانەدا؛ نوسینە بزماریەکە گرێیەکی سەرکیە، کەلەڕێی کەسایەتی سەرەکی ڕووداوەکە(ئاغا ئەکبەر) دەبێ وەربگێڕدرێتە سەر زمانی سەردەم، هەتا هەمووان تێبگەن کەچی نوسراوە. لێرەدا هەست بەوە دەکەین کەڕۆمانوس سەرکەوتووە لەوەی پەیوەندییەکی گەرم وگوڕ لەنێوان ڕووداوو گرێی ڕۆمان وکەسایەتییەکانیدا دروستبکات، هەتا مەبەستەکەی بگات.

چوارەم/ کەسایەتی وکات وشوێن:

ئەم ڕۆمانە، چەندین کەسایەتی تێدایە، کەسایەتی سەرکی"ئاغا ئەکبەر"ی کەڕو لاڵە، کەخەڵکی زنجانی بناری شاخی زافەرانە، لەڕێی "هاجەر"ی دایکی و"کازم خان"ی خاڵی گرینگی پێدەدات وڕۆڵ وئەرکەکانی بۆدیاری دەکات. هەروەها چەندین جار ناوی"شا" دێنێت، لەوەی ئەو دەسەڵاتداری ئەوسای ئێرانە، باسی مەلاکان دەکات وناوی "خومەینی"یش دێنێت وەختی لەڕێی شاخەکانی زنجانەوە لەدەست "شا" ڕادەکات ودواتر بەسواری ف□ک□یەک دێتەوەو دەبێتە حاکمی ئێران، ئەمەش "ئاغا ئەکبەر" سەرسام دەکات. هەروەها چەندین کەسایەتی تریشی تێدایە وەکو "ئیسماعیل، تینا، جەمیلە، موسەددەق، چەرچڵ، بولفەزل و..ناوی چەند شاعیرێک وچەند کەسایەتیەکی تریش. لێرەدا؛ هەست ب□ه□زموونی نوسەر دەکەین لەوەی خۆی ئەرک وڕۆڵ بەهەر کەسایەتیێک دەدات وهەڵیاندەسوڕێنێت.
کاتی ڕووداوەکانی ناو ڕۆمانەکە؛ سێ دەیەی کۆتایی سەدەی ڕابردووە.
هەرچی شوێنی ڕووداوەکانی ناو ڕۆمانەکەیە؛ بەگشتی ئێرانە، بەڵام نوسەر بینینی خۆی وەکو هێمایەک لەشاری زنجان وشاخی زافەران چڕکرد□ تەوە.

پێنجەم/ زمان وگوفتار:

هەرچی زمانی وەرگێڕانەکەیە؛ زمانێکی ڕێک وشیاوی نوسینی ڕۆمانە، وەرگێڕ سەرکەوتوو بووە لەگواستنەوەی ڕووداوەکان وپێکهاتەکانی تری ڕۆمانەکە بەگشتی، وەک دەڵێن: وەرگێڕان وەک ئەوە وایە تۆ مافورێکی کاشان وەربگێڕیە دیوەکەی تری وئینجا ڕایبێخی. واتا هیچ کات وەرگێڕان وەک زمانی زگماکی نوسین نایێتەوە، بەڵام بەگشتی هەست ومەبەستی نوسەر بگەیەنێت بەپێی ئەو هونەرەی نوسینی پێدەنوسرێت گرینگە.
هەرچی پەیوەندی بەگوفتاری ڕۆمانەکەوە هەیە؛ ڕاناوی کەسی یەکەم(من) بەسەریدا زاڵە، کەگوزارشت لەکەسایەتی ڕۆمانوس دەکات. لەوەی کە نوسەر (ڕۆمانوس) وەک چۆن زاڵە لەپێدانی ڕۆڵ بەهەر کەسایەتیێک؛ ئاواش لەدواندنیاندا زاڵە، بەڵام بەیەکداچوونی نێوان ڕووداوەکان وکەسایەتیەکانیش گرینگە ویەکلاکەرەوەیە.

لەم ڕۆمانەدا؛ گێڕەرەوە خودی نوسەرە، چونکە هەموو شتەکان دەربارەی هەموو کەسایەتیەکان دەزانێت بەکەسایەتی سەرەکی"ئاغا ئەکبەر"یشەوە. لەوانەیە "کازم خان" خودی نوسەر(ڕۆمانوس) بێت، بەپێی ئەم چەند دێرەی لاپەڕە ۱۹ی ڕۆمانەکە بێت کەدەڵێت: "ئێمە دوو

کەسین چیڕۆکەکە دەگێڕینەوە. ئیسماعیل ومن. من گێڕەرەوەی هەمەشت زانم. ئیسماعیلیش کوڕی ئاغا ئەکبەرە کەکەڵەو لاوە بوو".

ڕەخنەگری فەڕەنسی (جێن بوێن) پێی وایەکە گێڕەرەوە؛ بەگوێرەی زانیاریەکانی دابەش دەبێت بۆ سێ جۆر، ١- گێڕەرەوە لەکەسایەتی سەرەکی زیاتر دەزانێت. ٢- گێڕەرەوە هێندی کەسایەتی سەرەکی دەزانێت. ٣- گێڕەرەوە کەمتر دەزانێت لەکەسایەتی سەرکی.

لەم ڕۆمانەدا؛ گێڕەرەوە کەخودی ڕۆمانوس(نوسەر)ە؛ لەجۆری یەکەمیانە، بەڵێ وەختی ڕۆمانەکە دەخوێنینەوە؛ هەست بەهەژمونی نوسەر دەکەین لەوەی خۆی ئەرک وڕۆڵ بەهەر کەسایەتیەک دەدات وهەڵیاندەسوڕێنێت. لەبەرئەوە پێم وایە، ئەم ڕۆمانە بەشیک بێت لەژیاننامەی نوسەر. واتا لێرەدا بەیەکداچوونی ڕەگەزی دەقەکان ڕوویداوە، لەوەی ڕەگەزی ڕۆمان وڕەگەزی ژیاننامە جووت دەبن و"توانەوەی جۆری" دروست دەبێت، بەوەی دەقێکی ئەدەبی هەژموون بەسەر دەقێکی تردا دروستدەکات.

بۆتان لەتیف عەبدولقادر
هەولێر ١٢/٧/٢٠١٨

بۆ دەبێت بەشداری و پشتیوانی لە ناڕەزایەتی یەکانی خەڵکی عیراقدا بکرێت...؟! ... موزەفەر عەبدوڵا

لە یەک دوو هەفتەی ڕابردووەوە هەتا ئێستا بەردەوامی ناڕەزایەتی یە جەماوەری یەکانی خەڵکی لە زۆربەی شارەکانی عیراق، کە لە شاری بەسرەوە دەستی پێکرد ،بوتە گەورەترین هەواڵی گەرم و ڕوداوی گەورەو جێگای قسەوباسو پرسوڕای گشتی لە ئاستی ناوەوەو دەرەوە.
ئەگەر چی شێوازی ئەم ناڕەزایەتی یانە بەهۆی سەرکوتگەری هێزی سەربازی دەسەڵاتو هێزی میلیشایی تاقمە ئیسلامی و تایەفی یەکانەوە توندو تیژی لەکەوتەتەوەو بوتە هۆی کوشتنو بریندار بونو

دەسگیرکردنو ئازاردانی دەیانو سەدانو بگرە هەزاران کەسیش ،بە تایبەتی لە هەڵسوراوانی نارەزایەتی یەکان ،کەچی هێشتا بەردەوامی هەیەو لە ڕێڕەوی مەدەنیانەو جەماوەریانەی خۆی دەرنەچوە.

ھاوکات زۆربەی خواستو داواو دروشمەکانی خۆپێشاندەران بە تەواوی ناوەڕۆکێکی چینایەتی جەماوەری و ئازادیخوازانەیان پێوە دیارە.
بەڵام لەگەڵ هەمو ئەم ڕاستییە ڕون وڕاشکاوانە شدا هێشتا هەندێک دەستەو لایەن، لەسەرو هەمویانەوە حزبی شیوعی عیراقی ،لایەنگری و پشتیوانی لەم خۆپیشاندانانە ناکەن و بانگشەی ئەوە دەکەن کە نابێت بەشداری تیدا بکرێت. بەڵگەشیان ئەوەیە کە لە نێو دروشمەکاندا دروشمی دژی حزب و حزبایەتی بەرزکراوەتەوە.

ئەمە جگە لەوەی هەندێک لایەن بە گومانی هەبونی دەست لە پشتەوە ،جا لە نێو لایەنو تاقمەکانی دەسەڵادابیت یاخود دەخاڵەتی داعشو هەتا دەخاڵەتی ئەمریکا بۆ گۆڕینی هیز هاوسەنگی بە قازانجی خۆیان، بانگشەی ئەوە دەکەن نابێت پشتیوانی و بەشداری ئەم خۆپیشاندانو ناڕەزایەتیانە بکرێت.
ئەمە جگە لەوەی زۆربەی تاقمە ئیسلامی و تایەفی و قەومی یەکانی ناو دەسەڵات بە سوننەگەراو شیعەگراو قەومیگەراوە لە دژی خۆپیشاندانو بە دەستی دەرەکی تاوانیاریان دەکەنو هاوکات لە پاڵ وەعدی درۆ بە وەڵامی داواکان بە دڕندانەترین شێوازیش سەرکوتیان دەکەن و هەوڵ دەدەن کۆتایی پێ بێنن.

بۆیە پرسیاری سەرەکی ئەوەیە بۆ دەبێت سەرەڕای هەمو ئەو پڕوپاگەندانەو سەرەڕای هەر لاوازیو کەموکوڕیەک لە دروشمو خواستو ڕێڕەوی ناڕەزایەتی یەکانو نەبونی یەک ڕابەری چینایەتی خاوەن بەدیلی سیاسیش هەر دەبێت پشتیوانو بەشداری تیادا بکرێت؟!
بۆ وەڵامی ئەم پرسیارە لێرەدا پێویستە ئاماژە بە چەند بەڵگەوخاڵێک بکەین کە بەرهەقی ئەم خۆپیشاندانە دەردەخاتو وا دەکات پشتیوانی وبەشداری تێدا بکرێت .
خاڵی یەکەم: چینایەتی بونی کرۆکی ئەم ناڕەزایەتی یانەیە لە ڕویی کۆمەڵەیەتی یەوە کە بەشی هەرە زۆری لە جەماوەری ستەمدیدەو بیبەشو هەژارو نەبونەدارو ئاوارەو بیخانەولانەی پلیشاوەی ناو کۆمەڵگایە.
ئەمەش لە خواستەکانیاندا دیارە وەک خواستی دابین کردنی کارو وەزیفەو خزمەتگوزاری ئاووکارەباو دابین کردنی خزمەتگوزارییەکانی تری وەک تەندورستو پەروەردەو خویندن هەتا دەگاتە کۆتایی پێهێنانی گەندەڵی .

خاڵی دووەم: ئەم خۆپێشاندانە دژی هەمو باڵەکانی ناو دەسەڵاتە بە شیعەگەراو سـوننەگەراو قەومـی و تـایـەفی یەوە. بەڵگەی ئەمەش سوتاندنی بارەگاو مۆڵگەی زۆربەی ئەو تاقمانەی وەک ئال سەدرو ئال حکیم و عەلاوی و مالکی و عەبادی وعامری ..هتد.هاوکات وێرای دابین کردنی داواکاری یە کۆمەڵایەتی و ئابوری یەکانیان داوای کۆتایی هـاتنی دەسـەڵاتی ئیسلامـی و تـایـەفی و قەومـی دەکەن وەک لە دروشمەکەیان دیارە کە دەڵێن : لا سنیە لا شیعیە حکومە علمانیە.جا ئەگەر هێشتا ئەم دروشمە لە ڕویەکەوە زۆر کۆمەڵایەتی نیەو هەروەها کرۆکەکی چینایەتی سۆسیالسیتیشی نی یە بەڵام مادام دژی هەمو ڕەوتەکانی ناو دەسەڵاتی ئیسلامی و تایەفی و قەومییە ئەوە هێمایەکە بە ئازادیخوازبونو سەربەخۆ بونی لەهەمو ئاستەکاندا.

خاڵی سێهەم:ئەم ناڕەزایەتیانەی ئەمجارەش وەک هەمو ناڕەزایەتی یە جەماوەری یەکانی ساڵانی پێشو ،چ لە شارەکانی ناوەڕاستو خوارووی عیـراق ،چ لە کوردسـتان و ،تەنـانەت چ لە زۆر وڵـاتی تـر لەوانە ئیران لە چەند مانگی ڕابردودا کە بوە ،بەرەنجامی کۆبونەوەی توێژیکی کرێکاران یان بێکارانو خەڵکی هەژار بوە.ئەمجارەش لە ئاکامی کۆبونەوەی ناڕەزایەتی خەڵکی بێکاری شاری بەسرەوە دەستی پێکـرد. ئەم شـارەش یەکێـک لە ناوەنـدە سـەرەکی یە پیشەسـازییە گەورەکانی بەرهـەمهینانی نەوتە لەگەڵ ئەوەشدا گەورەترین دیاردەی بیکاریو نەداری و هەژاری و بێخانەولانەیی تیادایە.
خاڵی چوارەم:ئەم خۆپێشاندانە ناڕەزایەتیانە ڕاهینانی بەکردەوەی ئەو دەنگە بەرزە نایە جەماوەری یە بوو کە بەرامبەر بە گاڵتەجاری هەڵبژاردن بەرزیان کردەوە.

لە کاتی گاڵتەجاری هەڵبژاردن هەمو بەرەی ڕاستی لەمپەن بۆرژوازی ئیسلامی و تایەفی و قەومی و،تەنانەت عەلمانی وەک حزبی شیوعیش، بانگەوازی جەماوەریان دەکرد بە بەشداری کردنی دەنگدان بە مەستی خۆیان . بەڵام جەماوەر زۆرکەمتر لە نیوە بەشدار بوون. ئەمە جگە لەوەی ئەو لایەنەی کە پروپاگەنـدەی نـوێنەرایەتی خەڵکـی هەژاریـان دەکردو سەرکەوتن کە لیستی سائیرون بو هەتا ئیستا نەیان توانیوە حکومەت پێک بێنن بەهۆی زیاتر قوڵبونەوەی قەیرانی هەمەلایەنەی هەمو باڵەکانی بۆرژوازی لە ئاستی ناوخۆ و ناوچەکەو جیهان.
بە مانایەک هەم دەنگ نەدانو هەم خۆپیشاندانە جەماوەرییەکان نەک هەر دژی بەناو پرۆسەی سیاسی چەند ساڵە بون هاوکات دژی دەخاڵەتی هەمو ڕژێمەکانی ناوچەکەو جیهانیش بون.بە تایبەتی دەخاڵەتی بە سنوری ڕژێمی کۆنەپەرستی ئیسلامی ئێران کە لە سوتاندنی هێماکانی

سەرانی ئێران ڕەنگی دایەوە.

خاڵی پینجەم: بە جۆرێک لە جۆرەکان ئەم ناڕەزایەتیانە درێژکراوەی ناڕەزایەتی یەکانی ساڵانی پێشوە نەک هەر لە ئاستی ناوخۆیی عێراق بەڵکو لە ئاستی ناوچەکە بە تایبەتی لە ئێران کە بێئاکام مانەوە لە دابین کردنی خواستو دروشمەکانیان .
جا هەر وەک چۆن هەردو ڕژێمی ئیسلامی و تایەفی لە ئێران و لە عێراق لە زۆر لایەنەوە هاوچارەنوسی و هاوبەرژەوەندن ئاواش جەماوەری ستەمدیدەی هەردو ئەم وڵاتەش هاوچارەنوس و هاوبەرژەوەندنی چینایەتین.
وەک بینیمان لە خۆپیشاندانەکانی ئەمدواییەی خەڵکی لە ئێران بە بەرزکردنەوەی دروشمی: ئیسلام تەڵەب ئوسول گەرا دیگە تەموم شد ماجەرا دەستیان پێکرد . خۆپیشاندانەکانی خەڵکی لە عیراقیش بە بەرزکردنەوەی لا سنیە لا شیعیە حکومە علمانیە ڕوی لەهەمو باڵەکانی ناو دەسەڵاتی. تەنانەت ڕووی لەو ڕەوتو تاقمە ئیسلامی و قەومیانەشە کە خۆیان بە دژی دەسەڵاتیش دەزانن وەک بەعسی یەکان و داعشیەکان.

هەڵبەت ئەم دروشمە سەرەڕای ڕەخنەو ناکۆکی ئێمە کە پێمان وایە ناوەڕۆکێکی چینایەتی کرێکاری نی یە بەڵام خودی بەرزکردنەوەی لە دژی ئەم دەسەڵاتە ئیسلامی و تایەفی و قەومیانە هەنگاوێکە بە پێشەوە.
بۆیە لەسەر بنەمای ئەم بەڵگەو ڕاستیانە پێویستە لەسەر هەمو کەسو لایەنێکی چەپوکۆمۆنستو ئازادیخواز پشتیوانی و بەشداری ئەم خۆپێشاندانو ناڕەزایەتیانە بکات.وە هەوڵ بدەن هەرچی زوە یەکگرتوتر و ڕێکخراوتریان بکەن. بە تایبەتی ڕێکخراو کردنی کرێکاران و بێکاران و کارمەندان ومامۆستایان و خوێندکاران و لاوان و ژنان و …هتد لە شوێنی کارو ژیانیان. تا ئەو ئاستەی جەماوەر خۆی ببێتە بەدیلی دەسەڵاتو پاشان بەردەوامی ئەم ناڕەزایەتیانە تا ئاستی ڕاپەڕین و ڕوخانی دەسەڵاتی کۆنەپەرستانەی ئیسلامی و تایەفی و قەومی و کۆتایی پێهێنانی دەخاڵەتی ڕژێمەکانی ناوچەکەو دەوڵە زلهیزەکانیش لە عێراقدا.

٢٠١٨-٧-٢٢
موزەفەر عەبدوڵا